

<https://doi.org/10.38190/ope.12.1.1>

Pregledni rad / Review article

TREĆA MISIJA SVEUČILIŠTA – OSNOVNE RAZLIKE U PRISTUPIMA¹

Maja M. Bosanac, istraživač suradnik
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
Dr. Zorana Đinđića 2, Novi Sad, Republika Srbija
Telefon: +381 649309637, e-mail: maja.bosanac@ff.uns.ac.rs

Jovana J. Milutinović, redovni profesor
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
Dr. Zorana Đinđića 2, Novi Sad, Republika Srbija
Telefon: +381 642705894, e-mail: jovanajm@ff.uns.ac.rs

SAŽETAK

Tradicionalne i osnovne misije sveučilišta, nastava i istraživanje sve se više proširuju. Treća misija sveučilišta je višedimenzionalan koncept koji poprima široke razmjere na svjetskom nivou. Kao cilj rada postavlja se proučavanje osnovnih sličnosti i razlika u pristupima trećoj misiji sveučilišta kada je riječ o američkim u odnosu na europska sveučilišta. Kao polazna osnova za usporedbu uzima se činjenica da treća misija sveučilišta svoje porijeklo ima na američkom kontinentu dok se nastanak sveučilišta vezuje za Europu. Cilj rada je konkretiziran na sljedeće zadatke: ispitati utjecaj globalnih obrazovnih politika na pristupe trećoj misiji sveučilišta; ispitati razlike u načinu funkcioniranja europskih u odnosu na američka sveučilišta; objasniti obrazovne implikacije provedbe treće misije na europskim sveučilištima. Kao zaključak rada ističe se da je neophodno razumijevanje globalnih društveno-ekonomskih utjecaja na proces visokog obrazovanja kako bi se sveobuhvatnije pristupilo obrazovnim reformama i načinima njihovog sprovođenja. Također, s obzirom na sudjelovanje sve brojnijih interesnih grupa u okviru realizacije treće misije sveučilišta, neminovno je razvijanje stavova o vrijednostima i načelima treće misije kod svih onih koji su uključeni u proces visokog obrazovanja.

Ključne riječi: američka sveučilišta; europska sveučilišta; poduzetništvo; treća misija; visoko obrazovanje

¹ Tekst je nastao u okviru projekta „Pedagoške, psihološke i sociološke dimenzije unapređenja kvaliteta visokoškolske nastave: mogućnosti i izazovi“ za čije ostvarivanje je dio sredstava obezbjedio Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost Vojvodine riješenjem broj: 142-451-2527/2021-01/1

1. UVOD

Povijest pokazuje da su razvoj i uloga sveučilišta oduvijek reflektirali razvoj društva (Davey, 2017). Trenutno se akademska zajednica nalazi na raskrižju nastave, istraživanja i treće misije sveučilišta. Pojedini autori (Compagnucci & Spigarelli, 2020) ističu kako treća misija sveučilišta postaje, s jedne strane krucijalna misija, ali istovremeno zahtijeva i najveći nivo inovacija unutar organizacije sveučilišta. Terminologija za iskazivanje treće misije sveučilišta nerijetko se preuzima iz poslovnog svijeta. S obzirom na značajne razlike između poslovnog i svijeta akademske zajednice, ovu tematiku potrebno je istražiti na znanstveno utemeljenoj metodologiji. U tom kontekstu, proučavanje treće misije sveučilišta nije sveobuhvatno bez prethodnog proučavanja povijesnog razvoja sveučilišnih misija.

Mnogi autori (Davey, 2017; Čulum i Ledić, 2010; Scott, 2006; Wissema, 2009) na sličan način predstavljaju povijesni razvoj sveučilišta. Kraj kasnog srednjeg stoljeća predstavlja period nastanka sveučilišta. Nerijetko, za početak razvoja prve generacije navodi se sveučilište u Bolonji – nastalo 1088. godine (Wissema, 2009). Srednjovjekovna sveučilišta karakterizirala su usmjerenost na nastavnu djelatnost, primarno deskriptivnu (Bodroški Spariosu, 2017). Druga generacija sveučilišta nastaje oko 1800. godine kada se uz nastavu integrira i istraživanje kao druga značajna misija sveučilišta. Sadržeci ideju jedinstva nastave i istraživanja, Humboldtov model sveučilišta u Njemačkoj početkom 19. stoljeća kasnije je poslužio kao uzor sveučilištima diljem svijeta. U suvremeno doba Humboldtov model sveučilišta i dalje je često citiran među autorima. S jedne strane, Humboldtov model sveučilišta služi kao uzor u okviru njegovanja ideala prosvjetiteljstva, kao i naglašavanja značaja izoliranosti akademske zajednice od utjecaja vanjskog svijeta (Bodroški Spariosu, 2015). S druge strane, iako ističu svojevremeni značaj i utjecaj Humboldtovog modela, pojedini autori (Wissema, 2009) ukazuju na njegovo prevladavanje i neodrživost ponajprije zbog masovnosti visokog obrazovanja. Konačno, nastanak tzv. treće generacije sveučilišta (Wissema, 2009) uključuje i pojavu treće misije sveučilišta. Koncept treće misije sveučilišta nije jednoznačan; u okviru istraživanja tog koncepta i pregleda značajne literature autori Compagnucci i Spigarelli (2020) kao ključne istraživačke pojmove navode: inovacije, prijenos znanja, treća misija, zajedničko stvaranje, *third stream* i slično, što naknadno ukazuje na postojanje različitih određenja pojma treće misije sveučilišta.

Kao i u prethodnim periodima povijesnog razvoja sveučilišta, kada su postojala brojna neslaganja o ulogama sveučilišta u društvu i danas postoje neslaganja kada je riječ o značaju koji se pridaje različitim sveučilišnim misijama. Čulum i Ledić (2011) ističu kako osnovne akademske djelatnosti – nastava, istraživanje i djelovanje u zajednici – velikim dijelom predstavljaju predmet prilagođavanja promjenjivim potrebama i društvenim zahtjevima. U tom kontekstu valja naglasiti da su i promjene na sveučilištima nerijetko dočekane s otporom. Pojedini autori koriste i terminologiju akademskih revolucija (Etzkowitz, 2003; Rodrigues, 2011), pri čemu se prva akademska revolucija odnosi na početak 19. stoljeća i uvođenje istraživačke misije, dok druga akademska revolucija trenutno traje u okviru razvoja treće misije i sve istaknutije društvene uloge sveučilišta.

S obzirom na to da se u ovom radu naglašava odnos treće misije sveučilišta spram temeljnih tzv. tradicionalnih misija sveučilišta (nastave i istraživanja), definiciji treće misije sveučilišta pristupa se u širim okvirima (Compagnucci & Spigarelli, 2020) koji podrazumijevaju doprinos sveučilišta društvu (uključujući društveni, ekonomski i kulturni razvoj). S jedne strane, proces globalizacije i globalnih obrazovnih politika utječe na to da se događanja na jednom dijelu svijeta nerijetko prenose i na druge dijelove svijeta, što se može primjeniti i na obrazovanje pa se u tom okviru proučavaju i sličnosti u pristupima trećoj misiji sveučilišta. S druge strane, postoje brojne kontekstualne razlike između američkih i europskih sveučilišta što je rezultiralo i diferenciranjem pristupa obrazovanju pa i procesu razvoja i implementacije treće misije sveučilišta.

U cilju predstavljanja navedenih pojava u njihovoj složenosti, uvažavajući istovremeno i sličnosti i razlike u pristupima, rad je koncipiran na sljedeći način. Nakon uvodnih razmatranja, u radu se ispituje utjecaj globalnih obrazovnih politika na pristupe trećoj misiji sveučilišta. U drugoj cjelini ispituju se razlike u načinu funkcioniranja europskih u odnosu na američka sveučilišta. Konačno, u trećem djelu izvedene su obrazovne implikacije primjene treće misije na europskim sveučilištima.

2. GLOBALNE OBRAZOVNE POLITIKE I TREĆA MISIJA SVEUČILIŠTA

Pod utjecajem procesa globalizacije i ekonomije temeljene na znanju, reforme obrazovanja diljem svijeta sve su sličnije. Pojedini autori (Steiner Khamsi, 2012, prema Spasenović, 2019) ističu da posljedice globalizacije obrazovanja – dekontekstualizacija i deteritorijalizacija – dovode u pitanje današnje shvaćanje obrazovanja kao fenomena specifičnog za određeni kulturni kontekst, kao značajne definirajuće karakteristike obrazovanja. Ističe se i da se širenju i difuziji obrazovnih politika može pristupiti na dva načina; s jedne strane su pobornici konvergencije, odnosno spajanja obrazovnih politika koji su stajališta da reformska rješenja koja putuju iz jedne zemlje u drugu predstavljaju primjere dobre prakse ili međunarodnih standarda koji se uspješno šire i prenose u druge zemlje. Planiranje politike smatra se racionalnim pothvatom u kojem je prijenos politike dokaz učenja od drugih. S druge strane nalaze se kritičari širenja obrazovnih politika i stvaranja međunarodnog modela obrazovanja koji smatraju da međunarodne organizacije imaju ulogu ne samo pratiti i analizirati stanje obrazovanja, postavljati prioritete i smjernice, već i nametati svoje ideje i rješenja (Spasenović, 2019). Primijenjeno na proučavanje treće misije sveučilišta sa stajališta pobornika provođenja globalnih obrazovnih politika, realizaciji treće misije sveučilišta može se pristupiti kao primjeru dobre prakse u kojem prijenos postojeće politike predstavlja spremnost za učenje. Naprotiv, trećoj misiji sveučilišta moguće je pristupiti i sa stajališta kritičara obrazovnih politika, pristupajući trećoj misiji kao nametnutoj ideji uvjetovanoj potrebama međunarodnih organizacija.

Američka sveučilišta prva su objavila izjave o svojim misijama tridesetih godina dvadesetog stoljeća, sve s ciljem dokazivanja javne odgovornosti, a tu su praksu slijedila i druga sveučilišta diljem svijeta (Scott, 2006). Rhoads (2011) ističe sljedeće značajne faze u razvoju Američkog istraživačkog sveučilišta:

1. Njemački utjecaj početkom devetnaestog stoljeća, odnosno značaj Humboldtovog istraživačkog sveučilišta, u okviru kojeg se cijeni znanje radi znanja, intelektualna radoznalost i istraživanje, a ne samo memoriranje. Ipak, američka sveučilišta bila su ograničena verzija njemačkih ideala, jer je veći naglasak stavljen na praktičnu vrijednost (proučavanje prirodnog i fizičkog svijeta koji se može lakše operacionalizirati), nego na sposobnost razumijevanja većih i složenijih društvenih, kulturnih i filozofskih pitanja. Iako je bilo pristaša kritičke pedagogije, njihov glas bio je u manjini, odnosno predstavljao je predstavnike oporbe čiji je kredibilitet i utjecaj ograničen.
2. Porast saveznog sponzoriranja istraživanja bio je tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata. Navedeno razdoblje predstavlja period u kojem je osnovan niz sveučilišnih agencija za financiranje istraživanja, od kojih su mnoge bile povezane s vojnim primjenama, oružjem i tehnološkim inovacijama. Ovdje je izvor prihoda iz jednog izvora predstavljao opasnost za razvoj kritičkog mišljenja i autonomije.
3. Pojava tzv. *multiverziteta*, tj. isticanje višestruke uloge sveučilišta u drugoj polovici dvadesetog stoljeća kao posljedice masovne ekspanzije visokog obrazovanja. Počevši od uvođenja zakona *Morril Acts u okviru javnih sveučilišta*, utilitarne ideje su se ubrzo proširile i na privatna sveučilišta u sklopu uvođenja zakona *Land Grant*. Posljedično, povezivanje sveučilišta s privatnim novcem dovelo je do toga da oni koji su u mogućnosti ostvarivati ​​prihode ostvaruju vlastite interese.
4. Rast poduzetničkog sveučilišta pod utjecajem neoliberalizma, u kojem država ima manju ulogu, osim u područjima u kojima se potiče gospodarstvo. Izazove u četvrtoj fazi predstavljaju intenziviranje i nastavak problema iz prethodne faze, pri čemu dolazi do širenja jaza između istraživačke funkcije sveučilišta i njegove društvene odgovornosti.

Altbach (2006) ističe da, iako još uvijek nije moguće razmišljati o visokom obrazovanju kao globalnom sustavu, postoji značajna konvergencija između visokog obrazovanja i sveučilišta diljem svijeta, a njegovo srednjovjekovno povijesno podrijetlo predstavlja zajedničkog pretka većini sveučilišta. Osnovni institucionalni model i struktura studija slični su diljem svijeta. Na temelju istraživanja akademske zajednice i pregleda literature, Montesinos i suradnici (Montesinos, Carot, Martinez, & Mora, 2008) izvode sljedeće dimenzije pokazatelja za mjerenje uspješnosti provedbe treće misije sveučilišta: 1. Neprofitni društveni pristup povezan je sa socijalnim uslugama. Ovu vrstu pokazatelja karakterizira činjenica da je akademska zajednica posvećena društvu i organizira uslužne djelatnosti čiji troškovi nisu visoki; 2. Poduzetnički fokus znači da sveučilišta pokušavaju diverzificirati prihode i stvarati izvore financiranja razvijanjem uslužnih aktivnosti koje nude društvu, industriji, drugim institucijama i/ili bivšim studentima; 3. Inovativna aproksimacija temelji se na inovativnim uslužnim djelatnostima treće misije koje istraživačke jedinice sveučilišta delegiraju društvu i koje se protežu izvan tradicionalnog prijenosa znanja.

Budući da u okviru koncepta treće misije sveučilišta, pojedini autori (Compagnucci & Spigarelli, 2020) ističu važnost prelaska s administrativnog na strateški fokus, bitno je daljnje proučavanje razlika u pristupima trećoj misiji.

3. RAZLIKE U PRISTUPIMA AMERIČKIH I EUROPSKIH SVEUČILIŠTA

U literaturi se (Vuletić, 2003, str. 31-47) naglašava da se globalizacija često poistovjećuje s amerikanizacijom ili pozapadnjem pa se u ovom kontekstu relevantnim smatra proučavati osnovne sličnosti i razlike u načinu funkcioniranja suvremenih sveučilišta.

Za razliku od europskih, američka su sveučilišta bila prisiljena na veću poduzetnost u odgovoru na socio-ekonomske potrebe (Davey, 2017). U tom kontekstu, autori Compagnucci i Spigarelli (2020) ističu da je koncept poduzetničkog sveučilišta prepoznat kao najraniji oblik treće misije. Njegovo porijeklo vezuje se za Sjedinjene Američke Države u kasnom 19. stoljeću, a kao rani arhetipovi navode se *MIT* i *Stanford* kao primjeri prvih sveučilišta koja su proširila svoje nastavne i istraživačke misije. Ova su sveučilišta prva počela provoditi primjenjena istraživanja s komercijalnom relevantnošću koju su nudili u programima. Također, ova sveučilišta su nastavila prenositi znanje u neakademsko okruženje i pružati podršku industriji.

Sveučilište za poduzetništvo nastavlja predstavljati ideju s daleko većim odjekom u Sjedinjenim Američkim Državama u usporedbi s europskim zemljama, što se u literaturi (Compagnucci & Spigarelli, 2020) povezuje sa sljedećim činjenicama: 1. tradicija američkih sveučilišta temeljena je na privatnim fondovima i korporativnim ugovorima kao značajnom dijelu njihovih prihoda, što znači da su američka sveučilišta više povezana s tržištem, dok se u Europi ta povezanost više temelji na političkim odlukama (Blenker, Dreisler & Kjeldsen, 2006; O'Reilly & Robbins, 2018) i 2. sveučilište za poduzetništvo je u Sjedinjenim Američkim Državama nastalo kao rezultat inicijativa odozdo prema gore (*bottom up*), za razliku od Europe, gdje je uvođenje akademskog poduzetništva noviji fenomen kao rezultat inicijativa odozgo prema dolje (*top-down*).

Kao konceptualni okvir za analizu osnovnih razlika u pristupima trećoj misiji sveučilišta, uzima se podjela (Davey, 2017) unutar koje je od posebne važnosti istaknuti perspektivu iz koje se pristupa gospodarskom razvoju: 1. regionalni inovacijski sustav; 2. trostruka spirala; 3. sveučilište za poduzetništvo; 4. uključeno sveučilište. Svaka od ovih perspektiva uključuje zajedničke interesne skupine – vlada, sveučilište i poslovni svijet – kao i fokus na oblike interakcije unutar kojih svaka perspektiva uključuje: suradnju u istraživanju i razvoju, komercijalizaciju i poduzetništvo. Međutim, postoji niz dodatnih aspekata u kojima se navedeni pristupi razlikuju. Kao što je prikazano u Tablici 1, trostruka spirala i poduzetničko sveučilište predstavljaju uži pristup trećoj misiji sveučilišta koji uključuje manji broj interesnih skupina.

Tablica 1. Evolucija univerziteta i konceptualni okvir treće misije sveučilišta

Koncept	Perspektiva primarne interesne skupine	Interesne skupine	Fokus na oblike suradnje
Regionalni inovacijski sustav	regija	vlada, sveučilište, poslovni svijet, regija	suradnja u istraživanju i razvoju, komercijalizacija i poduzetništvo, javno upravljanje, studentska mobilnost, akademska mobilnost, cjeloživotno učenje, razvoj i isporuka kurikuluma
Trostruki heliks	društvo	vlada, sveučilište, poslovni svijet	suradnja u istraživanju i razvoju, komercijalizacija i poduzetništvo
Poduzetničko sveučilište	sveučilište	vlada, sveučilište, poslovni svijet	suradnja u istraživanju i razvoju, komercijalizacija i poduzetništvo
Uključeno sveučilište	sveučilište	vlada, sveučilište, poslovni svijet, društvo	suradnja u istraživanju i razvoju, komercijalizacija i poduzetništvo, javno upravljanje, studentska mobilnost, akademska mobilnost, cjeloživotno učenje, razvoj i isporuka kurikuluma, dijeljenje resursa, popularizacija nauke

Izvor: Davey (2017, str. 15)

Osim toga, Tablica 1. pokazuje uži fokus na oblike suradnje unutar trostruke spirale i poduzetničkog sveučilišta u odnosu na regionalni inovacijski sustav i uključeno sveučilište. Na temelju proučene literature zaključuje se da iako se treća misija sveučilišta pretežno vezuje za suradnju u istraživanju i razvoju, komercijalizaciju i poduzetništvo te zajedničke interesne skupine (vlast, sveučilište i poslovni svijet), svođenje treće misije na ove aspekte je jednostrano. Osim toga valja ukazati na postojanje značajnih razlika u pristupima, ne samo kada je u pitanju primarna interesna skupina, već i kada je u pitanju broj dodatnih sudionika, kao i uži ili širi fokus na oblike suradnje unutar pojedinačnih pristupa.

4. OBRAZOVNE IMPLIKACIJE PROVEDBE TREĆE MISIJE NA EUROPSKIM SVEUČILIŠTIMA

Iako se treća misija sveučilišta ne može isključivo svesti na povezanost sveučilišta i tržišnih aspiracija, većina segmenata treće misije uključuje i naglašava upravo te utjecaje. U tom kontekstu važno je razumijeti različite valove procesa komercijalizacije u koje su ušla američka sveučilišta. Primjeri američkih sveučilišta u okviru proučavanja razvoja treće misije mogu poslužiti europskim, prvenstveno u kontekstu lekcija koje trebaju naučiti.

Autori Compagnucci i Spigarelli (2020) ukazuje na porast broja radova o trećoj misiji sveučilišta u razdoblju od 2012. do 2017. godine, kao i to da je najveći broj radova upravo iz

Europe. Ova činjenica povezana je s utjecajem globalnih obrazovnih politika. U Americi su ove teme bile relevantne od uvođenja zakona *Land-Grant College*, kada su obrazovne institucije u Americi poticale ideološki pragmatizam sa svojim okolnim zajednicama, pokazale spremnost na suradnju s vanjskim okruženjem, kao i spremnost da prilagode obrazovanje i istraživanje vanjskim događajima i očekivanjima (Compagnucci & Spigarelli, 2020).

U tom se okviru u literaturi (Hamamović, 2005, str. 191-196) ističu i tri značajna vala komercijalizacije američkih sveučilišta: 1. komercijalizacija sportskih aktivnosti; 2. naftna kriza sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća i potreba za primijenjenim istraživanjima (zbog povećane potrebe za alternativnim izvorima energije); 3. transformacija znanja u komercijalni proizvod. Ovako predstavljena komercijalizacija američkih sveučilišta ukazuje na to da je ovaj proces započeo s neakademske aktivnostima da bi na kraju uključio istraživanje kao značajnu akademsku djelatnost i misiju sveučilišta. Prvo razdoblje komercijalizacije unutar američkih sveučilišta koje uključuje sportske aktivnosti nema izravnog značaja za praćenje razvoja treće misije europskih sveučilišta jer sportske aktivnosti na europskim sveučilištima nikada nisu bile toliko važne kao u Americi. Međutim, ove informacije su od značaja za razumijevanje dalekosežnosti prirode suvremenih neakademske utjecaja na buduće funkcioniranje akademske zajednice. Drugo razdoblje komercijalizacije američkih sveučilišta, koje je vezano uz naftnu krizu, dobar je primjer kako se krize u društvu prenose na promjenjive zahtjeve u načinu rada sveučilišta, prvenstveno kada je riječ o istraživačkim djelatnostima koje nisu potpuno neovisne o društvu. Poznavanje trećeg razdoblja komercijalizacije američkih sveučilišta od posebne je važnosti za razumijevanje procesa komercijalizacije znanja na globalnoj razini. No, europska sveučilišta razvijala su se u drugom kontekstu i povijest američkih sveučilišta mogla bi stoga služiti samo kao okvir za razumijevanje ove tematike na globalnoj razini i kao potencijalni okvir za usporedbu.

Također, značajno je da se u literaturi (Schoen, 2006) razlikuju dva modela komercijalizacije: 1. komercijalizacija usmjerena na korisnika koja uključuje tradicionalne odnose sveučilišta i industrije u obliku ugovornog istraživanja i industrijskog sponzorstva akademske znanosti i 2. znanstveno orijentirana komercijalizacija koja je povezana s patentiranjem, licenciranjem i stvaranjem novih tvrtki. Bitno je naglasiti činjenicu da znanstvenici imaju puno aktivniju i izravniju ulogu u procesu znanstvenog pristupa komercijalizaciji u odnosu na komercijalizaciju usmjerenu na korisnika. Uz važnost razumijevanja razlika između ovih modela potrebno je naglasiti i činjenicu da europska sveučilišta nikada nisu bila komercijalna u onoj mjeri u kojoj su američka i ne bi trebala slijediti logiku američkih sveučilišta.

Na temelju analize pristupa trećoj misiji sveučilišta Davey (2017), naglašava da u visokom obrazovanju u Europi, regionalni inovacijski sustav i uključeno sveučilište imaju veće izgleda za uspjeh. Kada je riječ o europskim sveučilištima, kao potencijalna iznimka navodi se Ujedinjeno Kraljevstvo gdje se sveučilišta u velikoj mjeri oslanjaju na nevladino financiranje. Iako isti autor izričito ne navodi druga dva konceptualna okvira – trostruki heliks i poduzetničko sveučilište – kao pretežno američka, očito je da se u studiji polazi od stava da oni to jesu.

Kada se ima u vidu regionalni inovacijski sustav (RIS), Davey (2017) naglašava da se radi o derivatu nacionalnog inovacijskog sustava, koji je proizašao iz potrebe da se detaljnije objasni kako funkcioniraju i kako se razvijaju inovacijski sustavi. Koncept regionalnog inovacijskog sustava posebno je važan kada je u pitanju povezivanje rasprave o regionalnom gospodarskom razvoju i davanje veće uloge sveučilištima (pored države i industrije). Isti autor navodi da je RIS imao određenu ulogu u razvoju trostruke spirale i koncepta uključenog sveučilišta. Kako bi se izvukle obrazovne implikacije ovog koncepta, ističe se doprinos sveučilišta regionalnom razvoju u okviru nastave i istraživanja. U okviru istraživanja doprinos se ostvaruje komercijalizacijom istraživanja, a unutar obrazovanja kroz cjeloživotno učenje, kao i osposobljavanja koje se stvara u suradnji s poslovnim svijetom.

Koncept uključenog sveučilišta nastao je s ciljem što bolje pripreme sveučilišta za zadovoljavanje društvenih potreba i gospodarskih uvjeta (Davey, 2017). Taj koncept obuhvaća regionalno povezano izvršavanje prve dvije sveučilišne misije, što zahtijeva izgradnju odnosa, interakciju i razumijevanje među regionalnim akterima, kao sredstvo za ostvarenje svoje treće misije. Osim toga, značajno obilježje uključenog sveučilišta u usporedbi sa sveučilištem za poduzetništvo je činjenica da koncept uključenog sveučilišta pristupa znanju kao javnom dobru, dok se u okviru poduzetničkog sveučilišta znanju pristupa kao robi (Goldsteirn, 2008, prema Davey, 2017). To obilježje smatra se ključnom točkom u kojoj se ova dva koncepta razilaze, tj. načina na koji sveučilišta doprinose širenju opsega djelatnosti unutar treće misije sveučilišta.

Za obrazovne implikacije provedbe treće misije sveučilišta svakako su značajne dimenzije koje se procjenjuju (Compagnucci & Spigarelli, 2020). Ukoliko se procjenjuje dimenzija koja se prvenstveno temelji na neprofitnom društvenom pristupu, onda unutar obrazovnih implikacija pozornost treba usmjeriti na didaktičke predmete koji se nude akademskom osoblju, kao i na kulturne aktivnosti. Ukoliko je fokus pak na poduzetničkim djelatnostima, tada se značajne implikacije odnose na proces cjeloživotnog učenja u okviru nastavnih aktivnosti, na usklađivanje kurikuluma s potrebama društva, na otvoreno učenje i učenje na daljinu te na komercijalizaciju objekata i konferencija. Treća dimenzija povezana s inovativnom aproksimacijom nadilazi tradicionalni koncept prijenosa znanja i u velikoj se mjeri temelji na komercijalnim i poslovnim aktivnostima koje doprinose razvoju gospodarstva utemeljenog na znanju.

Na temelju proučene literature zaključuje se da je, ovisno o dimenziji treće misije sveučilišta koja se vrednuje, obrazovanju moguće pristupiti kao manje ili više javnom dobru u ovisnosti od dominantne suradnje s gospodarskim ili neprofitnim sektorom. Ove dvije karakteristike značajno utječu na definiranje dominantne orijentacije u pristupu trećoj misiji sveučilišta – građanska/civilna ili ekonomska dimenzija. U tom kontekstu, obrazovanju se pristupa kao učenju u zajednici ili kao razvoju poduzetničkog obrazovanja, pri čemu svaki pristup predstavlja aspekt treće misije sveučilišta. S jedne strane, provedba treće misije sveučilišta u praksi rezultira revizijom ciljeva obrazovanja, sadržaja kurikuluma, a sve češće i uključivanjem novih predmeta (Bosanac, 2021). S druge strane, zbog ekonomske isplativosti, postoji veći interes za razvoj poduzetničkog obrazovanja. S obzirom na to da se obrazovanje ne može odvojiti od svijeta rada i da bi u određenoj mjeri studente

trebalo pripremiti za svijet rada, važan je i ovaj aspekt, ali njegovo poticanje bez istovremenog razvoja civilne dimenzije treće misije sveučilišta vodi isključivoj podređenosti obrazovanja društvu i kratkoročnim potrebama industrije. Posljedično, potrebno je njegovati filozofiju unutar koje se obrazovanju u cjelini, a u tom kontekstu i visokom obrazovanju, pristupa kao javnom dobru.

Općenito, treća misija sveučilišta predstavlja značajno polje istraživanja u razdoblju kada ulazimo u novu eru u kojoj se angažman sveučilišta formalizira u javnoj politici (Jacobson, 2002). Kako bi se cjelovito pristupilo procesu visokog obrazovanja, potrebno je razumjeti rastuće, brojne i istaknute utjecaje poslovnog svijeta na svijet akademske zajednice. No, kako ti utjecaji nisu uvijek isključivo pozitivni, potrebno je uključiti predstavnike akademske zajednice u cilju njihovog doprinosa analitičkom i kritičkom pristupu mogućnostima provedbe treće misije sveučilišta.

U okviru podjele sveučilišta na tri viša (teološki, pravni, medicinski) i jedan niži (filozofski), Kant (Gretić, Posavec, 1991, str. 19-123) je sugerirao da bi filozofski fakultet kao niži trebao zadržati svoju ulogu brige za interese znanosti. Upravo iz te perspektive potrebno je više istraživanja o trećoj misiji sveučilišta, ali s naglaskom na očuvanju cjelovitosti sveučilišta kao institucije, kao i na važnosti razlikovanja sveučilišta od tzv. pseudosveučilišta (Altbach, 2006). U sklopu isticanja problema koji proizlaze iz uspona pseudosveučilišta Altbach (2006), ukazuje na pojavu brojnih institucija, agencija, korporacija i drugih poslovnih institucija koje sebe nazivaju sveučilištima. Kao primjer, isti autor ističe *Phoenix*, kao najveće američko privatno „sveučilište“ i kao najistaknutijeg predstavnika pseudosveučilišta koje u stvarnosti pripada profitnom sektoru i svoje djelovanje temelji na obuci koja je atraktivna. Navedeno sveučilište karakterizira brzo mijenjanje kurikuluma i uglavnom se temelje na učenju na daljinu. Iako se ne negira značaj postojanja i ovakvih institucija za svijet tržišta rada, potrebno ih je nazvati pravim imenom kako bi se očuvao integritet sveučilišta kao obrazovnih institucija.

Navedeni izazovi mogu poprimiti još veće razmjere u budućnosti kao posljedica sve većeg utjecaja različitih interesnih skupina čije interese nije uvijek lako uskladiti s interesima akademske zajednice. S druge strane, sve manje mogućnosti održavanja sveučilišta kao „kula“ odvojenih od zajednice, dovode do neminovnosti razvijanja stavova o vrijednostima i načelima treće misije kod svih onih koji su izravno ili neizravno uključeni u proces visokog obrazovanja.

5. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Na temelju proučene literature zaključuje se da, iako se treća misija sveučilišta najčešće povezuje s komercijalizacijom i razvojem poduzetništva, kao i s proučavanjem odnosa sveučilišta, države i gospodarstva, taj pristup – pretežno američkog podrijetla – jeste jednostran. Proučavanje europskih sveučilišta predstavlja dobro polazište za proučavanje povijesnog razvoja treće misije sveučilišta kao globalnog procesa koji se s američkog kontinenta širi na druge dijelove svijeta. No, s druge strane, važno je istaknuti brojne razlike između europskih i američkih sveučilišta, koje se prvenstveno odnose na način financiranja visokog obrazovanja, koje je u Americi oduvijek više privatno nego javno. Europska sveučilišta još uvijek su značajno financirana od strane države, što utječe na značajne razlike u pristupima trećoj misiji američkih u odnosu na europska sveučilišta.

Također, složenost, multidisciplinarnost i heterogenost treće misije kao fenomena koji se nastavlja razvijati ukazuje na složenost ove teme (Compagnucci & Spigarelli, 2020). Ovaj rad predstavlja doprinos proučavanju fenomena treće misije sveučilišta koje nije dovoljno teorijski utemeljeno i empirijski istraženo područje. S obzirom na to da provedba treće misije sveučilišta uključuje i povezuje različite sudionike, od općeg je značaja da njezine odrednice proučavaju predstavnici akademske zajednice. Znanstvene metode i istraživanja primarno usmjerena na dolaženje do istine, a ne na postizanje isključivo utilitarnih i kratkoročnih interesa trebaju predstavljati značajnu izdvajajuću karakteristiku predstavnika akademske zajednice u odnosu na pristupe drugih interesnih skupina. U tom kontekstu, usporedba pristupa trećoj misiji američkih u odnosu na europska sveučilišta predstavlja dobro polazište za razumijevanje povezanosti sveučilišta na globalnoj razini, ali i značajnih razlika između navedenih pristupa. Kao što Rhoads (2011) ističe, postoji suptilna razlika između društvene relevantnosti sveučilišta u odnosu na njegovu podređenost industrijskim i korporativnim interesima. Upravo u trenutnoj fazi razvoja treće misije sveučilišta važno je poznavati te razlike, u cilju spriječavanja nekritičkog preuzimanja tuđih rješenja.

Osim toga, sve veće uključivanje treće misije sa sobom nosi niz izazova i rizika za sveučilišta. Posljedično, pitanju treće misije sveučilišta značajno je pristupiti iz perspektive njegove povezanosti s nastavom i istraživanjem kao temeljnim misijama sveučilišta čiji integritet ne treba narušavati niti podređivati trenutnim interesima. S druge strane, nedovoljno poznavanje te tematike može rezultirati nepotpunim razumijevanjem izazova s kojima se suvremena sveučilišta susreću.

THIRD MISSION OF THE UNIVERSITY – BASIC DIFFERENCES IN APPROACHES

Maja M. Bosanac, Research Associate,
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr Zorana Djindjića 2, Novi Sad, Republic of Serbia
Phone: +381 649309637, e-mail: maja.bosanac@ff.uns.ac.rs

Jovana J. Milutinović, full professor,
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Dr Zorana Djindjića 2, Novi Sad, Republic of Serbia
Phone: +381 642705894, e-mail: jovanajm@ff.uns.ac.rs

ABSTRACT

The traditional and basic missions of the university, teaching and research are expanding. Terminology on the third mission of the university is gaining wide scope at the global level. The aim of this paper is to study basic similarities and differences in approach to the third mission of the university by comparing American to European universities. The starting point for comparing these approaches is the fact that the third mission of the university has its origins in the American continent, while the creation of the university is linked to Europe. The aim of this paper is to specify the following tasks: to examine the impact of global education policies on approaches to the third mission of the university; to examine the differences in the way European universities operate in relation to American universities; to explain the educational implications of the implementation of the university's third mission at European universities. In conclusion, it is necessary to understand the global socio-economic impacts on the process of higher education in order to approach educational reforms and ways of implementing them more comprehensively. Also, given the growing number of the participating interest groups in the implementation of the third mission of the university, it is inevitable to develop attitudes about the values and principles of the third mission among all those who are involved in the process of higher education.

Keywords: American universities; European universities; entrepreneurship; higher education; third mission

LITERATURA

1. Altbach, P. G. (2006). *International higher education: Reflections on policy and practice*. Boston: Center for International Higher Education, Lynch School of Education.
2. Blenker, P., Dreisler, P. & Kjeldsen, J. (2006). Entrepreneurship education at university level? Contextual challenges. *Work. Pap. Econ*, 151, str. 43-62. Retrieved from https://www.academia.edu/download/43263587/TUTWPE_06_151.pdf
3. Bodroški Spariosu, B. (2017). *Univerzitetско obrazovanje pred stalnim izazovima*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. Bosanac, M. (2021). *Perspektive razvoja i institucionalizacije treće misije univerziteta*. (Neobjavljena doktorska disertacija), Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
5. Compagnucci, L., & Spigarelli, F. (2020). The Third Mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints. *Technological Forecasting and Social Change*, 161, str. 1-30. doi: 10.1016/j.techfore.2020.120284
6. Ćulum B. i Ledić J. (2011). *Sveučilišni nastavnici i civilna misija sveučilišta*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
7. Ćulum B. i Ledić, J. (2010). *Civilna misija sveučilišta: element u tragovima?* Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
8. Davey, T. (2017). Converting university knowledge into value: How conceptual frameworks contribute to the understanding of the third mission role of European universities. *International journal of technology transfer and commercialisation*, 15(1), str. 65-96. doi:10.1504/IJTT.2017.10005380
9. Etzkowitz, H. (2003). Innovation in innovation: The triple helix of university-industry-government relations. *Social Science Information*, 42(3), str. 293-337 . doi:10.1177/05390184030423002
10. Gretić, G. i Posavec Z. (ur.) (1991). *Ideja univerziteta*. Zagreb: Globus.
11. Hamamović, Z. (ur.) (2005). *Univerzitet na tržištu: komercijalizacija visokog školstva*. Beograd: Clio.
12. Montesinos, P., Carot, J. M., Martinez, J. M., & Mora, F. (2008). Third mission ranking for world class universities: Beyond teaching and research. *Higher Education in Europe*, 33(2-3), str. 259-271. doi:10.1080/03797720802254072
13. O'Reilly, N. M., & Robbins, P. (2018). Dynamic capabilities and the entrepreneurial university: A perspective on the knowledge transfer capabilities of universities. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 31(3), str. 243-263. doi:10.1080/08276331.2018.1490510
14. Rhoads, R. A. (2011). The U.S. research university as a global model: Some fundamental problems to consider. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*, 7(2). Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/8b91s24r> DOI: 10.5070/D472000697
15. Rodrigues, C. (2011). Universities, the second academic revolution and regional development: A tale (solely) made of "techvalleys"? *European Planning Studies*, 19(2), str. 179-194. doi: 10.1080/09654313.2011.532664
16. Schoen, A. (Ed.). (2006). Strategic management of university research activities, Methodological guide. *Prime project Observatory of the European University*. Retrieved from https://www.enid-europe.org/PRIME/documents/OEU_guide.pdf

17. Scott, J. C. (2006). The mission of the university: Medieval to postmodern transformations. *The Journal of Higher Education*, 77(1), str. 1-39. doi: 10.1080/00221546.2006.11778917
18. Spasenović, V. (2019). *Obrazovna politika globalni i lokalni procesi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
19. Vuletić, V. (ur.) (2003). *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
20. Wissema, J. G. (2009). *Towards the third generation university. Managing the university in transition*. UK: Edward Elgar.